

TÜRKİYE'NİN
1950'li
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAAN KAYNAR

İletişim Yayınları 2215 • Araştırma-İnceleme Dizisi 367

ISBN-13: 978-975-05-2631-2

© 2015 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

2. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

YAYIN SEKRETERİ Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Başbakan Adnan Menderes, Adana'da yapılan

Seyhan Barajı'nın açılışında halkla iç içe (1956)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ayla Karadağ

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TÜRKİYE'NİN
1950'li
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAN KAYNAR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
Önsöz	11
<i>Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar</i>	
METE KAAAN KAYNAR.....	15
<i>Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi</i>	
FERİDUN CEMİL ÖZCAN.....	39
<i>Ellili Yıllarda Emek Rejimi ve Emek Hareketi</i>	
M. HAKAN KOÇAK.....	69
<i>Ellili Yıllarda "Dış" Politika</i>	
GENCER ÖZCAN.....	97
<i>Türkiye-ABD İlişkilerinin Zirve Noktası: Celal Bayar'ın ABD Ziyareti</i>	
ERDEN EREN ERDEM.....	135
<i>Celal Bayar</i>	
TANIL BORA.....	151
<i>Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasî Düşünce Hayatı</i>	
TANIL BORA - KEREM ÜNÜVAR.....	159
<i>Vatan Cephesi</i>	
YASEMIN DOĞANER.....	177

<i>Ellili Yıllarda Bir Komünist: Dr. Hikmet Kıvılcımlı</i> CENK AĞCABAY	193
<i>Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması</i> ANIL VAREL	203
<i>Demokrasinin Gizlenen Yüzü: Tahkikat Komisyonu</i> C. ORAL ÖZDEMİR	235
<i>“Sâkıt” İnönü –Muhalefette İsmet İnönü–</i> SÜLEYMAN İNAN	249
<i>Demokrat Parti İktidarı ve Ordu</i> TANEL DEMİREL	267
<i>Dokuz Subay Olayı</i> GÖKHAN AK	285
<i>Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar Arasındaki Dinî Politikaları</i> BAYRAM KOCA	293
<i>Atatürk'ü Koruma Kanunu</i> SELÇUK KOCA	321
<i>Adnan Menderes</i> TANIL BORA	331
<i>Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu</i> TANEL DEMİREL	349
<i>Ellili Yıllar Türkiye'sinin Tarihi: Azınlıkların Tarihi</i> FOTİ BENLİSOY	355
<i>6-7 Eylül 1955: Türkiye'de Bir “Pogrom” Yaşandı</i> AYŞEM SEZER-ŞANLI	377
<i>Ellili Yıllarda Radyo ve Siyaset</i> NEVRA ERSARI	393

Ellili Yıllar Türkiye'sinde Basın

FUNDA ŞENOL-CANTEK..... 423

Forum Dergisi

KADIR DEDE..... 451

Zeki Müren: İstikbalin En Parlak Delikanlısı

DERYA BENGLİ..... 465

Ellili Yıllarda Edebiyat Ortamı: Toplumculuğun Modernizmle Dansı

ASLI UÇAR..... 471

Sinemamızın Şahsiyet Azabı: Ellili Yıllarda Yerli Film/Türk Filmi Ayrımı Üzerine Bir Değerlendirme

EMRAH ÖZEN..... 485

Ellili Yıllarda Kamu Yönetimi

NURAY E. KESKİN..... 505

Osman Bölükbaşı

ZÜBEYİR BARUTÇU..... 533

Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası

SİNAN YILDIRMAZ..... 541

“Şark Meselesi”nden “Doğu Sorunu”na: Ellili Yıllarda Kürt Sorunu

KEREM YAVAŞÇA..... 565

Soğuk Savaş'ın Toplumsal, Kültürel ve Günlük Hayatı İnşâ Edilirken...

MEHMET Ö. ALKAN..... 591

Kahve-Kahvaltı ve Çay Tiryakiliği

MEHMET Ö. ALKAN..... 619

Evita Peron Kupası

MEHMET Ö. ALKAN..... 621

<i>Amerikan Propagandası: “Dostluk Şarkısı”</i>	
MEHMET Ö. ALKAN	623
<i>Ellili Yıllarda Kadın Hareketi</i>	
EZGİ SARITAŞ - YELDA ŞAHİN	627
<i>Altmışlar Türkiye’sine Ellili Yıllardan Bakmak</i>	
METE KAAN KAYNAR	667
<i>EK: 1950-1960 YILLARI ARASI KURULAN HÜKÜMETLER VE BAKANLAR KURULU LİSTESİ</i>	689
KAYNAKÇA / İLERİ OKUMA LİSTESİ	695
YAZARLAR HAKKINDA	727
DİZİN	729

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AID	Agency for International Development (Uluslararası Kalkınma Ajansı)
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi
AKK	Atatürk'ü Koruma Kanunu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	Adalet Partisi
ArP	Aritma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BP	Bağdat Paktı
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezî Antlaşma Teşkilatı)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
ÇTK	Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
DB	Dünya Bankası
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
ECA	Economic Cooperation Administration (İktisadî İşbirliği İdaresi)
EOKA	National Organisation of Cypriot Struggle
FOA	Foreign Operations Administration (Dış Etkinlikler Yönetimi)
GSMH	Gayri Safi Millî Hâsıla
HP	Hürriyet Partisi
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İdP	İdealist Partisi
İDP	İslâm Demokrat Partisi
İDT	İktisadî Devlet Teşekkülleri
İİSB	İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
İKP	İslâm Koruma Partisi
KHF	Kadınlar Halk Fırkası
KİT	Kamu İktisadî Teşebbüsü

KTC	Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti
MAH/MEH	Millî Emniyet Hizmetleri
MBK	Millî Birlik Komitesi
MEC	Middle East Command (Ortadoğu Komutanlığı)
MEDO	Middle East Defense Organization (Ortadoğu Savunma Örgütü)
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı
MKEK	Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
MKP	Millî Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OEEC	The Organisation for European Economic Co-operation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDP	Serbest Demokrat Partisi
SOFA	Status of Forces Agreement (Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği - Sovyetler Birliği
TBC	Türkiye Barışseverler Cemiyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TCK	Türk Ceza Kanunu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKB	Türk Kadınlar Birliği
T-KDP	Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi
TKÖP	Türkiye Köylü Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi (Fırkası)
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TMP	Türk Muhafazakâr Partisi
TODAİE	Türkiye Ortadoğu ve Amme İdaresi Enstitüsü
TSEKP	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSP	Türkiye Sosyalist Partisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UKB	Seçme ve Seçilme Hakkı ve Eşit Vatandaşlık İçin Uluslararası Kadın Birliği
VC	Vatan Cephesi
VOA	Voice of America (Amerika'nın Sesi Radyosu)
VP	Vatan Partisi
YHK	Yüksek Hakem Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

Önsöz

Elinizdeki bu kitap 1950'ler Türkiye'sini konu ediniyor; olabildiğince geniş bir perspektiften, 1950'li yıllarda, henüz otuzlu yaşlarını idame etmekte olan genç Cumhuriyet'in panoramik bir fotoğrafını çekmeye çalışıyor. Bu nedenle de siyasetten ekonomiye; basımdan sinemaya, edebiyata; kadın ve işçi hareketlerinden azınlıklara; dönemin siyasal düşünce hareketlerinden dış politikaya kadar çok geniş bir yelpazeye sahip. Yine de belirtmek gerekiyor ki, her ne kadar ellili yıllar bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmış olsa da *siyasal olaylar ve aktörler* çalışmamızda hayli belirgin bir yer işgal etmekte. Bu nedenle *ellili yıllar Türkiye'si* denildiğinde, bu kitapta, *takvimdeki* 1950'li yılların değil, *siyasal* anlamda *1950'li yılların* kastedildiğini hatırd tutmak lazım. Bir takvim dönemi değil de siyasal anlamda bir tarihsel kesit olarak ele alındığında *ellili yıllar*, Türkiye için, 14 Mayıs 1950 tarihinde *Cumhuriyet Halk Partisi* (CHP) iktidarının sona erip, *Demokrat Parti*'nin (DP) seçimleri kazanması ile başlamakta ve 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askerî darbe ile son bulmaktadır. Çalışmamızda da *ellili yıllar Türkiye'sini* bu şekilde ele almaya gayret ettik.

Şu anda okumakta olduğunuz bu kitabın, yalnızca konu ile ilgili araştırmacıların ilgisi çeken bir rehber değil, aynı zamanda, konuya ilgi duyan diğer okuyucular için de bir başucu eseri olması en önemli gayelerimizden biri oldu. Bunun yolunun, okumayı elden geldiğince kolaylaştırmak, okuyucuya mümkün olduğunca akıcı metinler sunmaktan geçtiğini düşündük: Bunu sağlayabilmek için de elimizden geldiğince bir yandan dipnotlardan, referanslardan, göndermelerden vb. sakınmaya gayret ederken, diğer yandan da ileri okuma listesi ve dizinlerle okuyucuyu yönlendirmeye çalıştık.

Çalışmada yer alan metinler içerisinde bir *tutarlılık* olması bir diğer hedefimizdi; ancak kitabın genelinde bir tutarlılığı tesise gayret ederken, yazarlarımızın özgün değerlendirmelerinden yararlanmayı da ihmâl edemedik. Nitekim her bir yazar ve onun özgün analizleri kitabın zenginliği idi. Çalışmamızda, *küllün (tümelin)* tutarlılığı ve *cüzün (tikelin)* özgünlüğü arasında kurmaya gayret ettiğimiz dengeyi, Nâzım'dan yardım alarak şöyle özetlemek mümkün: Kitapta emeği olan her bir yazarımız, yazılarını, “Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi” tutarlıca kaleme aldılar.

* * *

1950'li yıllar, İsmet İnönü'nün 1964'te, ABD Başkanı Johnson'un mektubuna cevaben söylediği iddiâ edilen sözden mülhem kelimelerle ifade etmek gerekirse – *yeni bir dünyanın kurulduğu, Türkiye'nin de orada yerini almaya çalıştığı* yıllardır. Ellili yıllara gelindiğinde artık, İkinci Dünya Savaşı bitmiş; Soğuk Savaş, dünyayı iki kampa bölmüştür. Bu yıllarda, 1944'te kabul edilen Bretton-Woods Antlaşması'nın gereği olarak kurulan *Birleşmiş Milletler (BM)*, *Uluslararası Para Fonu (International Money Fund-IMF)* ve *Dünya Bankası (World Bank-DB)* gibi kuruluşlar faaliyetlerine hız kazandırmakta; kapitalizmi küresel ölçekte koordine etme, yönlendirme görevlerini icra etmektedirler. Ellili yıllar, aynı zamanda, Soğuk Savaş'ın ABD kampına dâhil ülkelerin *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO)* etrafında bir araya geldikleri yıllardır. Bir başka ifade ile ellili yılların dünyası, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı ABD bağlaştığı kampın siyasi, askerî ve iktisadî düzlemde örgütlendiği bir tarih kesitini niteler. Nitekim Türkiye de bu gelişmelere kayıtsız kalmayacak; savaş sonrasında yeniden kurulmaya başlanan bu (yeni) dünyada yerini almaya çabalayacaktır.

1944 yılı Ekim'inde Stalin, Montrö Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini talep ettiğinde, Türkiye'nin Stalin'in bu hamlesi karşısında ABD ve İngiltere'nin desteklerini devşirmeye çalışmak dışında çok da fazla seçeneğinin bulunmadığı düşünülüyordu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 1944'te dile getirdiği taleplerini, 7 Ağustos 1946 tarihinde bir nota ile resmî olarak Türkiye'ye iletir. Türkiye, 22 Ağustos'ta SSCB'nin taleplerini kabul etmediğini bildirir; ancak aslında yapabileceği pek fazla bir şey de yoktur. Sovyet taleplerini kabul etmenin, Türkiye'nin Sovyet hâkimiyet alanına girmesi anlamına geleceği açıktır. Türkiye bu talepleri kabul etmeyip savaşı göze alsa, 1946 yılı sonlarına doğru Türkiye sınırına askerî yığınak yapmaya başlayan Sovyet güçleriyle baş edebilmesi pek de mümkün görünmemektedir. Koçak'ın da aktardığı gibi, ABD Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson'un 20 Eylül'de ve ABD Moskova Büyükelçiliği Maslahatgüzarı George Kennan'ın 8 Ekim ve ABD Moskova Büyükelçisi Harriman'ın 23 Ekim 1945

tarihlerinde yazdıkları raporlarda dile getirdikleri gibi, SSCB'nin gerçek amacı boğazların uluslararası denetime açılması, toprak talebi vb. değil, bu tür talepler yoluyla Türkiye'de Sovyet yanlısı bir rejimin/yönetimin tesisine imkân tanımaktı. Başka bir ifade ile Sovyet yönetimi, Türkiye'deki siyasi iktidarı uluslararası saflaşmalar açısından kendi nüfuzu altına almaya; kendisiyle uyumlu bir dış politika izlemeye zorlamaktaydı. Nitekim Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan sınırlarında, Sovyetler Birliği müttefiki bir rejime sahip olmayan tek ülke Türkiye'ydi. Aslında, boğazlardaki olası bir Sovyet tehdidinin Girit'teki hava gücü aracılığıyla rahatlıkla bertaraf edilebileceğinin ve boğazlarda talep ettiği/eder görüldüğü isteklerin gerçekte ona boğazlar üzerinde bir denetim sağlayabilmesine imkân vermeyeceğinin SSCB zaten farkındaydı; ancak ABD'nin SSCB Büyükelçisi Harriman'a göre, SSCB dış politika stratejisi açısından, kendinden daha iyi durumdaki ülkeler SSCB *düşmanı*, daha zayıf konumda olan ülkeler ise –Türkiye de SSCB tarafından bu kapsamda değerlendiriliyordu– *el atılması* gereken, *müttefik* hâle getirilmesi gereken ülkelerdi; en azından ABD'nin *Sovyet algısı* ya da Türkiye'de oluşturmak istediği *Sovyet tehdidi algısı* bu şekildeydi.

Anglosakson desteği olmaksızın Sovyet taleplerine karşı hangi seçenek seçilirse seçilsin, aslında sonucun değişmeyeceği düşünülüyordu: Türkiye'nin Sovyet hâkimiyet alanına girecek ve Soğuk Savaş'taki küresel güç dengeleri Sovyetler lehine değişecekti. Çözüm, en başından beri SSCB ve Türkiye arasındaki müzakerelerin bir şekilde içerisinde yer alan ABD ve İngiltere'nin, Sovyetler'in toprak ve boğazlar üzerindeki talepleri karşısında Türkiye'nin tezlerinin yanında yer almasıyla sağlanır. İşte tam da bu noktada Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün devreye girer. (!) Aslında Büyükelçi Ertegün, 11 Kasım 1944'te geçirdiği kalp krizi nedeniyle vefat etmiştir. Savaş nedeniyle Türkiye'ye gönderilemeyen Büyükelçi'nin na'sının, Türkiye'ye nakledilmesine karar verilir ve Büyükelçi'nin na'sımı taşıyan *Missouri* ve ona eşlik eden *Providence* ve *Power* savaş gemileri, 5 Nisan 1946 sabah saat 08.00'de İstanbul'a gelirler. Gemiler, Samos açıklarında Türk donanmasına bağlı, *Muavenet*, *Sultanhisar* ve *Demirhisar* muhriplerince karşılanırlar.

Vefatından yaklaşık iki yıl sonra Büyükelçinin na'sının *Missouri* zırhlısı, *Providence* ve *Power* gemilerinin eşliğinde İstanbul'a getirilerek Özbekler Tekkesi haziresine nakli, basit bir cenaze merasimi şeklinde tertip edilmez: O kadar ki –Cüneyt Akalın'ın “*Missouri Zırhlısı'nın Tarihsel Anlamı*”, İbrahim Bozkurt'un “*II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler*” başlıklı makalelerinden ve Altan Öymen'in *Bir Dönem Bir Çocuk* başlıklı anılarından yararlanarak belirtmek gerekirse– İnhisarlar İdaresi, günün anlam ve önemine binâen, üzerinde “Hoşgeldin *Missouri*” yazan *Missouri* sigaraları piyasaya sürer; Mis-

souri serisi pullar çıkartılır; İstanbul Belediyesi gece yarısından bir saat sonrasına kadar Dolmabahçe-Taksim hattında –yalnızca ABD’li personel için geçerli– ücretsiz hizmet verecek 12 otobüs tahsis eder; belirli sinema ve tiyatrolarda ABD’li misafirlere yer ayrılır; İstanbul Bezmi-Âlem Valide Sultan Câmiî’ne “welcome” (hoş geldin) mahyası asılır; dört günlük ziyaretin ardından yola koyulan gemileri uğurlamak için Beylerbeyi’nden Üsküdar’a, Beşiktaş’tan Sarayburnu’na kadar bütün sahiller kadın, erkek, çoluk çocuk dolmuşlardır; *Cumhuriyet* gazetesinin 9 Nisan 1946 tarihli nüshasının ilk sayfasında yer alan habere göre, Türkiye’den ayrılan gemileri uğurlamak isteyen İstanbulluları Yeşilköy açıklarına kadar uğurlamak üzere 10 gemi tahsis edilmiştir; İstanbul Abanoz Sokak’taki genelevlerde yaşanan *telaşı* anlatmak ise bu kitabın hayâ sınırlarını aşmaktadır.

Gerçi daha öncesinde, *Ajax* isimli kruvazör ile *Marne* ve *Meteor* adlı İngiliz savaş gemilerinin 14 Eylül 1945 tarihinde İstanbul’a varmaları ve 15 gün sürecek bir ziyarette bulunmaları ile de benzer bir mesaj verilmeye çalışılmıştır; ancak, ABD zırhlıların gelişi, Sovyet taleplerine karşı ABD’nin Türkiye’nin yanında olduğunun, dolaylı olarak da artık Türkiye’nin Soğuk Savaş’taki yerinin tam anlamıyla belli olduğu bir tören, bir gövde gösterisi, bir *show* hâlinde takdimi mahiyetinde sunulur.

Ellili yıllar Türkiye’sinin temelleri de bu olay vesilesiyle atılmış olur. İlerleyen yıllarda Türkiye, kapitalizmi küresel ölçekte siyasî, askerî ve iktisadî açıdan düzenleyen tüm kurumlara üye olur. 1947 yılında DB’ye, aynı yıl IMF’ye üye olan Türkiye, 1952 yılında da NATO’ya da dâhil olarak süreci tamamlar. Ellili yıllar, ekonomik açıdan küresel kapitalizme eklenildiği, askerî açıdan NATO’ya uyumun ve uluslararası açıdan da ABD hegemonyasının tesis edildiği yıllar olarak tarihteki yerini alacaktır. Aynı dönem, iç politika açısından, çok partili siyasal yaşama –II. Meşrutiyet’ten sonra tekrar-geçilen yıllar olarak anılacaktır.

* * *

Bu kitapta Türkiye’nin her açıdan kabuk değiştirdiği, dönüştüğü ellili yılların sergüzeştini takip edeceksiniz. Öncelikle bu serüvenin birçok açıdan izlerini süren yazarlarımıza teşekkür etmem gerekiyor. Ancak itiraf etmeliyim ki, İletişim Yayınları Editörü, arkadaşım, Tanıl Bora’nın o müthiş desteği ve asistan arkadaşlarım Anıl Varel, Bayram Koca ve Kerem Yavaşça’nın yardımları olmasaydı bu kitabı çıkarmaya gücüm yetmezdi.

Keyifli okumalar...

METE KAAAN KAYNAR

Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar

METE KAAAN KAYNAR

Siyasî açıdan ele aldığımızda 14 Mayıs 1950 seçimleri ile başlayıp, 27 Mayıs 1960 darbesiyle son bulan *ellili yıllar*, Türkiye'nin çehresinin değiştiği bir dönemi ifade eder. Sadece siyasî ya da ekonomik anlamda değildir bu dönüşüm; tabiri câizse, sosyoloji biliminin konusuna giren ne varsa, ellili yıllar Türkiye'sinde değişime uğramıştır. Ellili yıllarda yaşanan bu dönüşümün siyasal ve sosyal sonuçlarının büyük çoğunluğunu 68 *Kuşağı*'nda görmek mümkün olacaktır. Türkiye'de siyasetin en renkli dönemi denilebilecek *altmışlı yıllar*, ancak ve ancak ellilerdeki bu dönüşüm irdelendiğinde gerçek manada kavranabilir. Bu tarihsel kesitte siyasetin toplumsal tabanının genişlemesi ve dönüşmesiyle birlikte Türkiye'deki siyaset algısı da baştan aşağı değişecektir. Bu anlamda ellili yıllara Türkiye tarihinin dönüm noktalarından biri olarak bakabiliriz.

Nihat Erim: “Kendi Elimle Kesip Yâre Verdiğim Kalem, Fetvâ-i Hûn-ı Nahakkımı Yazdı İptida”

Nihat Erim'in 14 Mayıs 1950 tarihinde okuduğu bu şiirin hikâyesini en sona bırakarak 1946 yılına dönelim. 1946 yılı, Türkiye'de tek partili dönemin sona erdiği ve ardı ardına yeni partilerin kurulmaya başladığı bir yıl olmuştur. Sadece 1946 yılında 14 siyasî parti kurulmasına karşın, bu partilerin en gözdesi, 7 Ocak 1946 tarihinde eski İttihatçı, Millî Mücadele'nin Galip Hoca'sı, İş Bankası'nın ilk Umum Müdürü ve Atatürk'ün son Başbakan'ı Celal Bayar liderliğinde kurulan DP'dir.

CHP'den koparak yeni bir partinin oluşumuna yol açan muhalifler, ku-

racakları partinin ismini de dönemin konjonktürüne uygun olarak seçerler: İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan yaşam tarzının tüm dünyada popülerleştiği bir dönemde, ABD siyasetindeki *cumhuriyetçiler-demokratlar* esprisini Türkiye'ye taşıyacak şekilde, partinin isminin *Demokrat* (Parti) olmasına karar verilir. Yeni kurulan DP, tıpkı ABD'de demokratların cumhuriyetçiler karşısındaki siyasal konumuna benzer şekilde, Türkiyeli cumhuriyetçilerin (CHP'nin) iki parmak solunda tanımlar kendini. Gerçi bu vurgu daha sonra tamamen unutulacak; parti tarihe, *solculuğu* ile değil, aksine, adını telaffuz etmekte zorlanan halkın tabiriyle *demirkıratlar* olarak geçecektir. Amerikan tarzı bir *sol parti* olarak DP, 1946 Ocak'ında böyle doğmuştu; demirkıratların *solculuğu* ise Türkiye'nin (ve Yunanistan'ın) NATO'ya kabulüne ilişkin protokolün imzalanmasından (17 Ekim 1951 tarihinden) sadece 9 gün sonra (26 Ekim 1951'de) iki yüze yakın solcunun gözaltına alındığı *1951 Tevkifâtı* ile nihayet bulacaktır. Marx'ın *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire*'inde dile getirdiği o meşhur sözyle anmak gerekirse, DP'nin bu tavrını, "tarihin komedi olarak tekrerrü" olarak okumak yerinde olacaktır. Marx'tan mülhem analogiyi devam ettirirsek, "Tarih", 28-29 Ocak 1921'de Mustafa Suphi'nin katli ise, *tarihin trajedi olarak tekrerrü*, Lozan Konferansı'nın ikinci turunun başlamasından (23 Nisan 1923'ten) sadece bir hafta sonra (1 Mayıs 1923'te) dönemin iktidarı tarafından solun tarumar edildiği dönemdir. Marx, tarihin ikinci kez, ancak bir *komedi* olarak tekrerrü edebileceğini belirtir. Sağcı cumhuriyetçilerin iki parmak solunda kurulan DP'nin,

iktidara gelişinden kısa bir süre sonra gerçekleştirdiği 1951 Tevkifâtı'nı bir *komedi* olarak tanımlamaya imkân tanıyan da onun *tarihin tekrerrürünün tekrerrü* (1921 Ocak'ının, 1923 Mayıs'ta tekrerrürünün, 1951 Ekim'inde tekrar vuku bulmasıyla) olmasıyla ilgilidir. Sola yönelik bu *tevecühün* (!) Cumhuriyet tarihi boyunca devam edeceğini de not etmek gerekiyor: Kim bilir; belki de Marx yaşasaydı, tarihin ikinciden sonraki tekrerrürlerini *melodram* olarak tanımlardı.

Demokrat Partisi
resmen teşekkül etti
B. Celâl Bayar dün gazetecilerle görüştü—Yeni partinin programı

Ankara 7 — Demokrat Parti bugün itibaren resmen teşekkül etmiştir. Partiyi kuranlar B. Celâl Bayar, Fırat Köprülü, Bedîî Körel, Adnan Menderes'tir. Bu dört zatın seçtiği kabül edeceğ kâğıtlarına izahat verilmiştir. B. Celâl Bayar yeni partinin bundan evvel kurulan diğer partilerden ide birisile alakası olmadığını. Türk milliyet ve Türk tarihine karşı bir mesuliyet gözetiminde olduklarını ifade ettiklerini belirtmiştir. Yeni partinin programı şudur: (Arkamı sahife 2, sütun 5 de)

Akşam, 08.01.1946.

CHP'nin yeni kurulan partiye karşı ilk hamlesi, seçim kanununu değiştirerek erken seçim kararı almak oldu. 5 Haziran'da seçim kanununu değiştirildi ve seçimler tek dereceli hâle getirilerek erkene alındı. Kanunda yapılan değişikliklerle, seçim kurullarından gelen sonuçların valiliklerde birleştirilmesi ve milletvekilliğinin o ilde en fazla oyu alan adaya verilmesi, aynı sayıda

oy alınması durumunda ise adçekme (29. madde) usulüyle seçilecek milletvekilinin belirlenmesi öngörülüyordu. Bu düzenlemenin CHP'nin lehine sonuçlar doğuracağı açıktı. Nitekim 21 Temmuz'da gerçekleştirilen seçimlerde TÜİK verilerine göre DP sadece 61 sandalye kazanabildi.¹ Bu seçimlerde, seçim kurullarında yapılan usulsüzlükler ve baskı, muhalefetin gündeminden hiç düşmez: İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın seçimlerden önce –1 Temmuz 1946'da– seçim kurullarında görev alan devlet memurlarına herhangi bir partiye oy verilmesi için baskı yapmamaları yönünde talimat vermesine rağmen, baskı ve usulsüzlük söylentilerinin önüne geçilemez. Nitekim kendi sandık temsilcilerinin raporlarından hareket eden DP, kendisinin 279, CHP'nin ise 186 sandalye kazanması gerektiğini iddiâ ediyor; seçim sonuçlarını kabul etmiyordu. İtirazlar sonuçları değiştiremedi de 46 seçimleri *şai-beli seçim* adıyla tarihteki yerini aldı.

1950 yılına gelindiğinde seçim kanunu ile ilgili tartışmalar hâlâ sona ermemişti. DP, seçimlerin devlet memurları nezaretinde değil, bağımsız kurullar nezaretinde yapılması gerektiğini söylüyor; nisbî temsil seçim sistemini savunuyor; 1946 seçimlerindeki usulsüzlükleri gündeme getiriyordu. Seçim kanununu değiştirmeye yanaşmayan CHP, 1950 yılı başında yeni bir seçim kanununu Meclis'e getirmeye razı oldu. Yeni seçim kanunu 16 Şubat 1950 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) oylandı ve kabul edildi.

Kanunun 1. maddesinde milletvekili seçiminin tek dereceli olmasına ve ekseriyet usulüne göre yapılmasına karar verildiği belirtilmektedir. Yeni seçim kanunu ile getirilen bu uygulamaya biraz daha yakından bakmak gerekiyor. Kanunda bahsedilen *tek dereceli seçimler*, 1946 değişiklikleri ile zaten uygulamaya konulmuştu. 1876'dan başlayarak tek dereceli seçimlerin yapıldığı 1946 yılına kadar seçimler, iki dereceli olarak gerçekleştiriliyordu. Yani önce ilk derece seçimler (intihâb-ı evvel) gerçekleştirilerek milletvekillerini seçecek delegeler belirleniyor; ardından ikinci derece seçimler (intihâb-ı sâni) gerçekleştirilerek milletvekilleri seçiliyordu. 1946 değişiklikleri ile bu uygulamaya son verilmiş; 40.000 nüfusa bir milletvekili seçilecek şekilde tek dereceli seçim uygulamasına geçilmişti. 1950 yılında yürürlüğe giren seçim kanunu da bu uygulamayı tekrar düzenliyordu.

Yeni seçim kanununun 1. maddesi üzerine çıkan tartışmalar, CHP ve

---

1 Unutmadan hatırlatmak gerekiyor ki, DP'nin 1946 seçimlerinde kazandığı milletvekili sayısı konusunda farklı rakamlar zikredilmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi 24 Temmuz 1946 tarihli nüshasında *Seçimin Umumi Neticesi* başlığıyla birinci sayfadan verdiği haberde, DP'nin 66 milletvekilliği kazandığını aktarır. F. Ahmad da *Cumhuriyet* gazetesinin bu haberine referansla DP'nin 66 milletvekilliği kazandığını belirtir. Goloğlu ise ilk başta DP'nin 66 sandalye kazandığının açıklandığını ancak daha sonra DP'nin kazandığı milletvekili sayısının 54 olduğunun tespit edildiğini belirtir. Ancak TÜİK tarafından 2012 yılında hazırlanan *Türkiye'de Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2012* başlıklı çalışmada ise 1946 seçimlerinde DP'nin 61 sandalye kazandığı belirtilmektedir.

DP'nin yaklaşan seçim ile ilgili beklenti ve algılarını izlememize de imkân verir. Şöyle ki, kanunun ekseriyet olarak andığı çoğunluk seçim sistemi ise her seçim çevresinde en fazla oyu alan adayın milletvekili seçilmesi esasına dayanıyordu. Unutmamak gerekiyor ki, nisbî temsil seçim sistemlerinin aksine çoğunluk seçim sistemleri, güçlü partilerin, seçimlerden en fazla oyu alan partilerin, aldıkları oy oranından daha fazla oranda meclislerde temsil edilebilmelerine imkân tanınmasıyla bilinir. Tıpkı 1950 seçimlerinde DP'nin oyların % 55,2'sini almasına karşın, Meclis'teki sandalyelerin % 85,42'sini kazanması gibi.

Yeni seçim kanununun hazırlanarak 16 Şubat'ta TBMM'ye geldiği dönemde ise, CHP ve DP yetkililerinin seçimlerle ilgili tahmin ve algıları hiç de yaklaşan seçimin sonuçları gibi değildi. Kanunu hazırlayan Nihat Erim ve CHP çevresi, seçimlerden CHP'nin birinci parti olarak çıkacağını umarak kanuna çoğunluk seçim sistemini eklemişlerdi. Beklentileri, DP'nin güçlü bir muhalefet partisi olarak seçimlerden çıkacağı yönündeydi. Böylesi bir seçim sistemi ne kadar güçlenmiş olursa olsun bir muhalefet partisi olarak seçimlerden çıkacak (çıkması beklenen) DP'nin sesini mümkün olabildiğince kısacak, böylece daha az sandalye ile Meclis'te temsil edilmesine yol açacaktı.

Yeni seçim kanununa muhalefet ederek, seçimlerin nisbî temsil seçim sistemi usulüyle gerçekleştirilmesinin daha demokratik olacağını iddiâ eden DP'nin 1950 seçimlerinden beklentisi de CHP'den farklı değildi. Kuruluşundan yedi ay sonra gerçekleştirilen 1946 seçimlerinde 61 milletvekili çıkaran parti, oylarını artıracığını ama seçimin galibinin yine de CHP olacağını tahmin ediyordu. Güçlü bir muhalefet olarak Meclis'e girme beklentisindeki DP için nisbî temsil seçim sistemi daha avantajlı sonuçlar doğurabilecekti. Başta Bayar olmak üzere DP'lilerin kanuna muhalefetleri de bu nedenden kaynaklanıyordu.

Seçim sonuçları beklentileri tersine çıkardı. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde DP, oyların % 55,2'sini kazanırken CHP, oyların % 39,6'sını aldı. Oyların % 4,6'sını alan Millet Partisi (MP) ve % 0,6 oy alan bağımsızlara ise sadece birer sandalye düştü. Çoğunluk seçim sistemi kendisinden beklenen tüm sonuçları göstermiş; Nihat Erim'in seçim kurnazlığı DP'nin işine yaramıştı: Artık 487 sandalyeli TBMM'nin 416'sı DP milletvekillerine aitti.

Seçimin olduğu gece İsmet İnönü, Pembe Köşk'te seçim sonuçlarını almaktadır. Köşkte bulunan herkes kendi bölgesindeki seçim sonucuna ulaşmak için çırpınmaktadır. Gelen sonuçlar hiç de iç açıcı değildir. Metin Tok'er'in *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları* başlıklı serisinde aktardığına göre, kendi seçim bölgesi olan Kocaeli'den haber alabilmek için çırpınanlardan birisi de yeni seçim kanununun hazırlanmasında önemli rol oynayan Nihat

Erim'dir. Erim beklediği haberi alır; seçilememiştir. Köşkten çıkmak için bir yandan hazırlanırken, diğer yandan yazının başlığında yer verilen şiiri mırıldanır. Şiir, hazırlanmasında önemli rol oynadığı seçim kanunu yüzünden kendisi de milletvekili seçilemeyen Nihat Erim'in duygularını çok güzel ifade etmektedir: "Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem, önce benim haksız yere öldürülme emrimi yazdı."

Başbakanlık'ın Doğuşu

22 Mayıs 1950 tarihinde Refik Koraltan başkanlığında açılan Meclis'in ilk işi, Cumhurbaşkanlığı seçimi oldu. Yeni Meclis, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı seçti. Cumhurbaşkanı'nın ilk işi ise Aydın Milletvekili Adnan Menderes'i hükümeti kurmakla görevlendirmek oldu. Meclis Başkanı Koraltan'ın oturuma 20 dakika ara vermesinden sonra, hükümetin tayin edildiğine dâir Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi okundu. Bu tezkere, sadece Menderes Hükümeti'nin tayinini değil; Tek Parti Dönemi'nin de fiili ve hukuki anlamda sona erdiğini işaret ediyordu.

Menderes'in 22 Mayıs 1950 tarihinde göreve başlayan hükümetiyle birlikte, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı makamları arasındaki güç dengesi de başbakanlar lehine değişmeye başlamış; bu tarihten sonra parti ve ülke siyaseti üzerinde belirleyici güç sahibi olanlar cumhurbaşkanları değil, başbakanlar olmuşlardır: 9 Haziran'da resmen DP Genel Başkanlığı'na seçilen Menderes ve hükümeti ile birlikte artık Türkiye siyaseti başbakanlar üzerinden okunmaya başlayacaktır.

Cumhuriyet'in ilanından Atatürk'ün vefatına kadar geçen sürede, istisnalar hariç tutulursa Başbakanlık koltuğunda sadece İsmet İnönü oturmuştur. Bunun ilk istisnası, İnönü'nün 22 Kasım 1924'teki istifasıdır. Ardından kurulan Fethi Okyar Hükümeti yaklaşık dört ay görev yaptıktan sonra istifa etmiş ve İsmet İnönü 3 Mart 1925'te tekrar Başbakanlık koltuğuna oturmuş-

Hürriyet, 23.05.1950.

tur. İnönü bu görevine, kesintisiz olarak 1 Kasım 1937 tarihine kadar devam etmiş ve bu tarihte Başbakanlık'tan ayrılarak yerini Celal Bayar'a bırakmıştır. İnönü, yaklaşık bir yıl sonra, Atatürk'ün vefatının ardından, 11 Kasım 1938'den, 22 Mayıs 1950 tarihine kadar Cumhurbaşkanlığı makamında görev yapmıştır. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın ilk aylarında 25 Ocak 1939 tarihine kadar Celal Bayar Başbakanlık koltuğunda oturmuş; bu tarihte istifa eden Bayar, koltuğunu, Refik Saydam'a bırakmıştır. Cumhurbaşkanını İnönü, 8 Temmuz 1942 tarihine kadar Refik Saydam ile 1946 yılı Ağustos ayına kadar Şükrü Saraçoğlu ile geri kalan dört yıllık görev süresince de kısa dönemler itibariyle Hasan Saka, Recep Peker ve en son olarak da Şemsettin Günaltay ile çalışmıştır. Hiç kuşkusuz her biri siyasal yaşamımızda önemli isimlerdir.

Bu açıdan, Menderes'in Başbakanlık, Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı makamlarına gelmeleri ile Türkiye'de bir *Başbakan*'ın doğduğu şeklindeki iddiâ yanlış değerlendirilmemelidir. Başbakanlar erken dönem Cumhuriyet tarihimizde de hayli önemli simalardır ve bir siyasî ağırlıkları vardır. Örneğin Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde de Başbakan İsmet İnönü, Atatürk'ün hükümet üzerindeki kimi tesirlerini engellemeye çalışmış; rahatsızlığını dile getirmiş; siyasî olarak ağırlığını her daim hissettirmiştir. 1937'de toplanan Nyon Konferansı ile ilgili olarak, Cumhurbaşkanı'nın İsviçre'de bulunan Hariciye Vekili Tefik Rüşdü Aras'a verdiği talimatlara karşı, Başbakan'ın direnerek farklı yönde politikalar izlemeye çalışması; Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Bira Fabrikası ile ilgili olarak aralarında çıkan anlaşmazlıklar; Atatürk'ün Başbakan'ın önünde Ziraat Vekili Şakir Kesebir'e yönelik eleştirilerine İsmet İnönü'nün aynı sertlikteki yanıtları; Hatay sorunu ile ilgili görüş ayrılıkları gibi birçok olay da örnek olarak verilebilir ki, erken Cumhuriyet döneminde de başbakanlar, sadece Cumhurbaşkanı'nın emirlerini yerine getiren emir erleri (memurlar) gibi davranmamışlar, her zaman bir siyasî ağırlığa sahip olmuşlardır. Ancak bu, erken Cumhuriyet döneminde Cumhurbaşkanı'nın hem parti örgütü, dolayısıyla TBMM grubu ve genel anlamda siyasetin belirleyicisi, hâkimi olduğu gerçeğini değiştirmemiştir: Menderes'in Başbakanlık dönemine kadar siyasetin şoför koltuğunda cumhurbaşkanları oturur.

Cumhurbaşkanı'nın siyasî pozisyon ve sıkletindeki değişime dâir ilk izleri, CHP'nin Mayıs 1946'da gerçekleştirilen kurultaydaki tüzük değişikliklerinde bulmak mümkündür. Bu kurultayda *Değişmez Genel Başkanlık* statüsü kaldırılmış; genel başkanın, parti milletvekilleri arasından dört yıllık bir süre ile seçilmesine karar verilmişti. Ancak bu değişiklik, ismi ve statüsü ne olursa olsun, İsmet İnönü'nün iktidardan ayrıldığı tarihe kadar hem Cumhurbaşkanı hem de Parti Genel Başkanı olarak siyasetin temel belirle-

yicisi olduğu ve parti örgütü üzerinde de kesin bir hâkimiyete sahip olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Hattâ bu durum, 1947 Temmuz'unda, basında yer alan beyannamesinde vaat ettiği gibi "...her iki partiye karşı mü-savi derecede vazifeli" olduğunu belirttiği dönemde bile değişmemiş, aynı kalmıştır.

DP'nin iktidara gelişi ile birlikte Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki güç dengesinin görelî olarak değişmesine imkân veren ayrıntı ise, DP'nin 7-11 Ocak 1947 tarihinde toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen Hürriyet Misaki'nin 3. maddesinde yer alan ve parti nizamnamesine de eklenen "Devlet reisliği ve fiilî parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmeme-si esasının kabulü" kuralıdır. DP, muhalefette olduğu bu dönemde, cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığını kesin çizgilerle birbirinden ayırmakta ve parti genel başkanlığını, diğer bir ifade ile parti örgütü ve TBMM grubu üzerindeki denetim ve hâkimiyeti Başbakan'a bırakmaktadır. Bunu, muhalefetteki DP'nin, İsmet İnönü'nün hem Cumhurbaşkanı hem de CHP Genel Başkanı olmasına bir tepki olarak okumak daha doğru olacaktır.

DP'nin iktidara gelişi ile birlikte gerçekte ise her ikisi de önemli siyasî ağırlıklara sahip Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki güç dengesinin *görelî* değişimidir. Bu uygulama, sadece DP iktidarı ile de sınırlı kalmayacak; siyasetin başbakanlar eliyle belirlenmesi ve parti TBMM grubu üzerindeki hâkimiyetin yine onlar ve çevreleri aracılığıyla tesis edilmeleri günümüze kadar devam edecektir. Bu, o kadar belirgin bir dönüşümdür ki, başbakanların siyasal yapının başat gücü olmaları durumu, darbelerin ardından Cumhurbaşkanlığı makamını işgal eden muktedir emekli askerler döneminde dahi değişmeyecektir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Celal Bayar (11 Kasım 1938) (Kaynak: http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/celal_bayar/fotograf/03.JPG)

İkinci Yemen: Kore

“Esirgesin Allah dertten belada
Askerlerin gözü gönü sılada
Bir zaman çarpıştık Çanakale’de
Nice kara günler görenlerdeniz.”
Geyceklî Âşık Hasan
(Kore Şehitleri Destanı)

25 Haziran 1950’de Kuzey Kore askerlerinin Güney Kore topraklarına girmesiyle başlayan savaş, Soğuk Savaş döneminin farklı kutuplarını karşı karşıya getiren ilk sıcak temas olarak tarihe geçecekti. DP hükümeti de, BM Güvenlik Konseyi’nin Kore’de *komünist tecavüzüne* (!) karşı mücadele kararını destekleyerek komünizm tehdidine karşı aktif destek vereceğini, Kore’ye asker göndereceğini deklare etti.

DP’nin Kore’ye asker gönderme kararı, bırakın TBMM’den çıkartılan bir yasaya dayanmayı, bir Bakanlar Kurulu Kararı’na bile dayanmıyordu; nitekim bu konuda *Resmî Gazete*’de yayınlanmış bir Bakanlar Kurulu Kararı bile mevcut değildi. Alınan karar, sadece Başbakan’ın siyasi açıklamaları, Bakanlar Kurulu’nun *irade beyanı* mahiyetini taşıyordu.

Ahmet Emin Yalman’ın anılarında belirttiği gibi, Başbakan, Kore’deki savaşa verilecek bir desteğin NATO’ya kabulde bir köprü vazifesi göreceği kanâatini taşıyordu. Nitekim 6 Ağustos’ta basına açıklamalarda bulunan Menderes, NATO’ya girmenin Kore’de barışın korunmasına bağlı olduğunu ifade edecektir. DP’nin, NATO’ya kabul ile Kore’ye destek arasında kurduğu ilişki o derece ayan beyandı ki, 25 Temmuz’da Kore’ye destek iradesinin hükümetçe beyanından bir hafta sonra Türkiye, 1 Ağustos’ta, Mayıs 1950 tarihinde NATO’ya kabulü için yaptığı başvuruyu tekrarladı ve ikinci defa resmî başvuruda bulundu.

Kore’ye asker gönderilmesine tek ilkesel itiraz ise Türk Barışseverler Cemiyeti’nden (TBC) geldi. Cemiyet, Kore’ye asker gönderilmesine karşıydı ve Menderes tarafından alınan bu kararın geri çekilmesini savunuyordu. TBC, 28 Temmuz’da, Hükümet’in kararını protesto etme ve bunu bir bildiriyle halka duyurma kararı aldı. Kemal Anıl’ın matbaasında basılan bildirileri, Eminönü’nde Behice Boran, Beyoğlu’nda Adnan Cemgil, Samatya’da Nevzat Kemal Özmeriç, Eyüp ve Fener’de Reşat Sevinçsoy ve Ortaköy’de Naci Ormansoy dağıttılar. Bu eylemin ardından cemiyet üyeleri tutuklandı ve hükümetin aldığı “...karar[ları] tenkit etmek, millî mukavemeti kırıcı ve askerî isyana teşvik edici beyanname neşretmek” suçundan Askerî Mahkeme’de yargılanarak üçer yıl dokuz ay hapis cezasına çarptırıldı.

dılar. Temyize götürülen dava, sanıkların on beşer aylık hapis cezası almaları ile son buldu.

Kore'ye asker gönderilmesine *tek* itirazın Türk Barışseverler Cemiyeti'nden geldiğini söylemek yanlış görülebilir. Nitekim başta CHP olmak üzere, dönemin tüm muhalefet partileri de Menderes'in bu kararına karşıydılar. Hattâ MP'nin Meclis'teki tek milletvekili Osman Bölükbaşı ve Mardin Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu, Menderes'in Kore'ye asker gönderilmesi kararıyla ilgili olarak TBMM'ye gensoru bile verdiler; ancak verilen gensoru, TBMM'nin 11 Aralık günü gerçekleştirilen oturumunda reddedildi.

İki milletvekili tarafından verilen gensorunun TBMM'ye sunulan önergesinde, Hükümet tarafından alınan kararın gayrimeşru olduğu, kararın Meclis'e getirilmemesinin hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmadığı, Kore'ye asker gönderilmesi ile ilgili kamuoyundaki belirsizlik ve endişenin konunun Meclis'te tartışılması ile giderilebileceği ve yurt dışına asker gönderilmesi kararının sadece TBMM tarafından alınabileceği ifade edildi.

Önerge ile ilgili olarak söz alan Başbakan Menderes, özetle, Kore'ye asker göndermenin bir savaş ilanı hâli olarak değerlendirilemeyeceğinden bir TBMM kararı gerektirmediğinin, bunun bir uluslararası "...tedip ve tecziye" hareketi olduğunun altını çizerek gensoru talebini eleştirdi.

Söz alan Bölükbaşı ise konuşmasına, Kore'de savaşan askerlerin manevî huzurunda saygıyla eğilerek başladı ve her konunun TBMM'de tartışılmasının zaruretinden bahsetti. 30 Haziran tarihinde BM Genel Sekreteri tarafından çekilen ve o tarihte toplanan Meclis oturumunda da okunarak tartışılan telgraf metnine gönderme yapan Bölükbaşı, Genel Sekreter'in telgrafında asker gönderilmesi *tavsiyesinde* bulunduğunu, bu tavsiyenin BM üyesi Türkiye için hukukî bir bağlayıcılık taşıyamayacağını ve bu nedenle Kore'ye uluslararası antlaşmalar zaruretiyle asker gönderilmesi gerektiği düşüncesinin geçersiz olduğunu vurguladı.

CHP adına söz alan Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun eleştirileri de benzer noktalara ilişkindi: Barutçu'ya göre de BM'nin aldığı karar bağlayıcı değil tavsiye niteliğindedir. Üstelik açıktan bir harp ilanı olmasa da ortada bir harp vardır. Barutçu'ya göre, harbin ilan edilmesi dönemi eski devirlerde kalmıştır. Artık *ilan-ı harp* yoktur; *ilansız harp* vardır. Kore'de de bir ilansız harp yaşanmaktadır ve ne olursa olsun harp kararının alınması TBMM'ye aittir.

Gerek 11 Aralık tarihinde Meclis'e verilen gensoru metnine, gerekse de gensoru açılmasına ilişkin müspet ya da menfî görüşler dile getiren milletvekillerinin ifadelerine bakıldığında, Meclis'teki tartışmaların oldukça teknik ve hukukî mülâhazalarla sınırlı kaldıkları görülebilir. Açıkçası, dönemin TBMM'si, muhalefeti ve iktidarı ile Kore'ye asker gönderilmesi kararına *il-*

ke düzeyinde karşı değillerdir. Meclis'teki tartışma, bunun usulü ve zarureti noktasında kilitlenir. Aslında, tam da bu nedenledir ki, Kore'ye asker gönderilmesine görünüşte çeşitli itirazlar dile gerilmesine karşın, bu konudaki tek ilkesel itirazın TBC'den geldiği konusunda ısrar etmek gerekiyor. Nitekim muhalefetin itirazı usule; TBC'nin itirazı ise esasa mütealliktir. Bir başka ifade ile TBC, doğrudan doğruya Kore'ye asker gönderilmesine itiraz ediyordu: Ne BM'nin tavsiye kararı almasının, ne ilan-ı harp, ilansız harp tartışmalarının ne de bu konuda tek yetkilinin TBMM olduğu tartışmalarının kıymet-i harbiyesi yoktu onlar için. İşte tam da bu nedenledir ki asker gönderilmesine ilişkin *tek* gerçek itirazın TBC'den geldiğini söylemek yanlış değildir.

Tartışmalar süredursun, 4.500 asker Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında Kore'ye gönderilmiş; savaşın ilerleyen dönemlerinde bu sayı 5.460'a kadar çıkmış; Türkiye bu savaşta 721 ölü, 2.000'den fazla yaralı, 163 kayıp, 244 de esir vermiştir.

Sonuçta, Kore Savaşı ile ilgili olarak Menderes'in öngörüsü gerçek çıkaaktır. Gerçi, savaşın başlarında 1 Ağustos 1950 tarihinde NATO'ya yapılan ikinci başvuru da 16 Eylül'de reddedilecektir; ancak, bir yıl sonra, 19 Eylül 1951'de Kuzey Atlantik Paktı Konseyi Yunanistan ve Türkiye'yi NATO'ya katılmaya davet edecektir. Süreç 18 Şubat 1952'de tamamlanacak ve Türkiye NATO'ya üye olacaktır. Aynı gün toplanan TBMM oturumunda Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Firuz Kesim, NATO'ya üye oluşu şu sözlerle tanımlıyordu: “Atlantik Paktı'na girmekle en doğru yolu seçtiğimizden hiç şüphemiz yoktur. Bu suretle medeniyet ve ilerleme yolunda örnekler vermiş on dört güzide millet, hür dünyayı, insan haklarını ve medeniyetin müşterek varlığını her türlü tecavüz teşebbüslerine karşı müdafaa, azminde birleşmiş bulunuyorlar.”

Aynı Meclis toplantısında, “...insan haklarını ve medeniyetin müşterek varlığını her türlü tecavüz teşebbüslerine karşı müdafaa” için ölen –daha doğrusu ilerleyen Çin kuvvetleri karşısında geri çekilmekte olan ABD'li askerlere zaman kazandırarak onların can güvenliğini sağlamak için ölmelerine göz yumulan– askerler de unutulmaz. Meclis Başkanı Refik Koraltan “İnsanlığın ve Türk milletinin aziz varlığını ve sulhu korumak için Kore'de mübarek kanlarını seve seve akıtan ve büyük fedakârlıklar gösteren kahramanların ve bu uğurda ölenlerin ve aziz şehitlerimizin hâtıralarını tebci için” milletvekillerini iki dakikalık saygı duruşuna davet eder.

Meclis oturumlarında ya da gazetelerde Kore Savaşı'nın Türkiye siyasi hayatındaki önemini, bu savaşın NATO'ya girişte, NATO'ya girişin siyasi hayattaki başarılarından biri olduğunu dile getiren düşüncelerden bazılarını yukarıda yer verildi. Okumuş, yazmış; devletin belirli kademelerinde yer edinmiş; hukuk, siyaset, uluslararası ilişkilere vakıf bu ekâbir, TBMM'deki ko-

nuşmalarında Kore Savaşı'nı “kahramanlık”, “komünizmle mücadele”, “Türk askerinin azim ve kararlılığı” ve “medeniyeti korumak” gibi hamâsî kavramlarla ele alıyor; hükümet kararlarını eleştiren muhalefet bile eleştirilerini sıralamadan önce Kore'deki askerlerin manevî huzurunda eğilmeyi ih-mâl etmiyordu.

Kırşehir'in Mucur İlçesi'ne bağlı Geycek Köyü'nde yaşayan Hasan Nebioğlu da yukarıda anılan bu kişilerle akrandır. Kore Savaşı'nın sürdüğü dönemde köyünde ikamet etmektedir. Diğerlerinin tersine hiçbir eğitim almamıştır; okuma yazma da bilmez; âşıklık eder. Hasan Nebioğlu'nun, bilinen adıyla Geyceklî Âşık Hasan'ın endişesi, Kore'nin Türkiye halkı için ikinci bir Yemen olacağı yönündedir. Başlıkta yer verilen şiirin son dördlüğünde Kore Savaşı ile ilgili analizlerini şöyle dile getirir: “Âşık Hasan der ki uyarız hemen/ Allah'ın emrine etmeyiz güven/ Zalim Kore olmaz inşallah Yemen/ Ölüsü gurbette kalanlardanız.”

Gerçekten de Kore'ye bırakılan binlerce ölü ve yaralı, esir ve kayıp, bir TBC üyelerini bir de Geyceklî Âşık Hasan'ı haklı çıkarır: Kore, siyasî tarihimizin *ikinci Yemen*'i olacaktır.

1954 Seçimleri, Yeni Bir Siyasî Parti Kuruluyor: “Cumhuriyet Halk Partisi”

Cumhuriyet'in 1923-1950 arası dönemi, yaygın olarak *Tek Parti Dönemi* olarak adlandırılır. Muhaliflerince, bir baskı ve terör dönemidir bu dönem: CHP'nin laiklik adına Müslümanlara zulmettiği, Dersim'de Kürtleri katlettiği, Lozan Antlaşması sonrasında komünistleri bir bir tutukladığı, alfabeyi değiştirerek geçmiş kuşaklarla kültürel bağları koparttığı... bir dönem. Taraftarlarınca Tek Parti Dönemi, CHP'nin Cumhuriyet'i ilan ettiği, devrimler yoluyla ülkeyi çağdaş medeniyete ulaştırdığı, anayurdu demir ağlarla ördüğü... bir dönem olarak anılır. Oysa tüm bunlar, kelimenin tam anlamıyla *yanlıştır*. Yanlıştır; çünkü gerek muhalifleri gerekse taraftarları, eleştirmek ya da övmek adına erken Cumhuriyet dönemi CHP'sine, o dönem CHP'nin gerçekte sahip olmadığı bir güç ve siyasal fonksiyon yüklemektedirler. Daha ilginç, bunu CHP'yi eleştirenlerin de yapıyor olmasıdır.

Kore'yi anlatan kitaplardan Yüzbaşı Nazmi Özoğul'un kaleme aldığı *Korede Niçin Savaşım?*'in kapağında yer alan “Komünizm Mezalimi-Korunma Çareleri” ibaresi dikkat çekicidir.

Muhafiz ve taraftarların yaygın olarak yaptıkları yanlış, 1923-1950 dönemi CHP'sini, o dönemde izlenen politikaları kararlaştıran, devleti yöneten, kendi dünya görüşünü devlet mekanizmasına nakşetmiş, toplumu bu dünya görüşü etrafında organize edebilen bir siyasî parti/örgüt olarak kurgulamalarıdır. Bir başka ifade ile muhafiz/taraftarlar, erken Cumhuriyet döneminde izlenen tüm politikaların bir *siyasî parti*, bir *örgüt*, bir siyasî *entite* olarak CHP'den çıktığını, ondan türediğini varsaymaktadırlar; onlara göre erken Cumhuriyet döneminde izlenen politikalar, alınan kararlar bizzat bir siyasî örgüt olarak CHP'nin kararlaştırdığı ve uygulamaya koyduğu kararlar, politikalarıdır: Devrimler yaparak ülkeyi muâsir medeniyete ulaştıran da, Dersim'de katliam yapan da doğrudan doğruya CHP'nin kendisidir. Oysa gerçek hiç de öyle değildir. Erken dönem Cumhuriyet politikaları, CHP'nin ürünü olmayıp, aksine bizzat CHP'nin kendisi erken Cumhuriyet politikalarının ürünüdür: Tabiri câizse Halkevleri ya da Köy Enstitüleri ne ise CHP de odur. Tıpkı Köy Enstitüleri ya da Halk Evleri gibi, CHP de erken Cumhuriyet döneminde izlenen devlet politikalarının sonucunda kurulmuştur. *Partinin* örgütsel yapısı zayıf ve kâğıt üzerindedir; devlete şekil vermemekte, aksine onun tarafından şekillendirilmektedir; sözün özü CHP, erken dönem Cumhuriyet politikalarının (fiiliyatının) *fâili* değil *mefûl*üdür.

Birkaç örnekle durumu izah etmeye çalışalım. Örneğin, Cumhuriyet'in CHP tarafından kurulduğunu söyleyebilmek için, önce parti içerisinde bir cumhuriyet tartışmasının yürütülmesi, bunun partinin karar mekanizmalarında ele alınarak kabul edilmesi ve ardından da bu parti kararının devlete nakşedilerek cumhuriyetin ilan edilmiş olması gerekirdi. Ancak 29 Ekim'de Cumhuriyet'in ilanı, CHP kurumsal kimliğinde asla tartışılmamış; hatta CHP kurumsal kimliğine, CHP örgütüne, hatta (Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay gibi) önde gelen CHP'lilere bile bırakın fikir sormayı, haber verilmesi bile gereksiz görülmüştür. Alınan kararlar çoğu zaman TBMM'de tartışılmamış; milletvekillerinin alınan kararlara muhalefet şekli, çoğunlukla oylamaya katılmayarak karara muhalefet etmek şeklinde olmuş; söz olarak düşüncesini belirtenlerin sayısı fazla olmamıştır. 1942 yılında Kâzım Nami Duru'nun yaptığı şekilde kürsüde açıkça hükümetin politikalarının eleştirildiği durumlarda da milletvekili uyarılmış, bir sonraki seçimlerde aday gösterilmemiştir.

Erken dönem Cumhuriyet döneminde izlenen politikaların ya da alınan kararların (Cumhuriyet'i ilan eden CHP ya da Dersim'de katliam yapan CHP) aslında CHP'nin aldığı kararlar olmadığını söylemek şaşkıncı gelebilir. Oysa gerçekten de, müspet ya da menfi bu dönemde alınan kararlar bir siyasî parti olarak, bir siyasî kurum olarak CHP'de tartışılarak karara bağlanan, ardından da devletin politikaları hâline getirilen kararlar değildir. Zaten ortada ne

böyle bir tartışmayı sürdürecektir CHP örgütü, ne de devlete nakşedebileceği kendi iç tutarlılığına sahip bir ideolojisi vardır partinin. Altı Ok olarak bilinen ilkeler dahi CHP örgütüne sistematik olarak tartışılan, üzerinde oydaşılan bir dünya görüşü olmaktan çok, zaman içerisinde partiye giydirilen ilkelerektir. Altı Ok'un önce CHP Programı'na sonra da Anayasa'ya girmiş olması, zâhiren bakıldığında, partinin kendi ilkelerini devlete nakşettiğini düşündürdüğüyle birlikte, bu realitenin, *CHP'nin kendi ilkelerini Anayasa'ya geçirmesi* olarak okunması da doğru bir analiz olmayacaktır. Çünkü ne Altı Ok'u tartışarak kendi dünya görüşünü şekillendiren; ne de bu dünya görüşünü devlete giydiren bir CHP kurumu vardır ortada. Bu garabeti şöyle özetlemek mümkündür: TBMM'de kararları CHP'liler alıyor, ülkeyi CHP'li bir Cumhurbaşkanını, CHP'li bir Başbakan ve CHP'li bakanlar yönetiyor; alınması düşünülen kararlar şeklen de olsa CHP grubuna geliyor, ancak, bir siyasî örgüt olarak CHP ortalıkta hiç ama hiç görünmüyor; kararların alınmasında bir rolü bulunmuyor. Dönemin CHP'sine biraz daha yakından baktığımızda onun, politik kararların alınmasında ne kadar güçsüz, örgütlenmesinin ne kadar yüzeysel, sathî olduğunu görebiliriz. Birkaç örnekle yolumuza devam edelim.

1923 yılında kurulan CHP'nin nizamnamesinde, kurultayların Parti Divanı'nın belirleyeceği yerde her yılın 23 Nisan'ında toplanacağı; mücbir bir sebep hâlinde bir kereye mahsus olarak kurultayın bir yıllığına tehir edilebileceği belirtilmektedir. Yani normal şartlarda CHP'nin ilk kurultayının 23 Nisan 1924 tarihinde toplanması gerekmektedir. Bu yıl, mücbir sebeple kurultayın tehir edildiğini varsayarsak (!), ilk kurultayın en geç 23 Nisan 1925 tarihinde toplanması zarûrîydi. Oysa en geç 1925 yılında toplanması mecbur kılınan kurultay, 1926'da da toplanamaz; CHP'nin ilk kurultayı 1927 yılında toplanacaktır. Toplanan kurultay, CHP'nin birinci kurultayı olmasına rağmen, resmî olarak *İkinci Kurultay*'dır. İkinci Kurultay –ne hikmetse– partinin Birinci Kurultay'ın Sivas Kongresi olduğuna karar verir. Bu konuda CHP örgütünde ya da Kurultay delegeleri arasında bir tartışma yaşanmış mıdır? Hayır. Hoş, Kurultay'da bir tartışma yaşansa da bu sonucu değiştirmez. Çünkü 1927 Kurultay'ının 378 delegesinin 333'ü merkezden tayin edilmiş delegelerden oluşmaktadır. Örgütlerden seçilerek gelenlerin sayısı sadece 45 kişidir. Taşradan gelen bu 45 kişinin bir kısmının da taşraya yine merkez tarafından tayin edildiği (bazı il başkanlarının aynı zamanda milletvekili olması gibi) hatırlanırsa durumun vahameti daha iyi kavranabilir. 1927 Nizamnamesi'nde yapılan tüzük değişikliği ile kurultayların 4 yılda bir toplanmasına karar verilir.

CHP'nin devlete nakşedeceği ya da toplumu o yönde dönüştürebileceği, kendi içerisinde az çok tutarlı, belirgin bir ideolojisi/dünya görüşü de mevcut değildir. Parti, *muâsırlaşma* gibi muğlak bir sâikle kendini ifade eder; Al-

tı Ok ise muâsırlaşmaya doğru gidişin araçlarıdır. Kemalizm o dönemde de parti politikalarını yönlendirecek, şekillendirecek bir *ideoloji* olmaktan hayli uzaktır. Cemil Koçak'ın hatırlattığı gibi, 1939 Kurultayı'nda söz alarak konuşan Manisa Mebusu Kâzım Nami Duru'nun sözleri, partinin bir ideolojisinin olmadığını ve Kemalizm'in muğlaklığını çok güzel ifade etmektedir: "Kemalizm nedir? Halkımız ve parti mensuplarınca Kemalizm'in yalnız bir kelimededen ibâret olduğu zannedilmek ihtimali vardır... Kemalizm'in ne olduğunu bilen yoktur... Maatteessüf arkadaşlar... Bunun üzerine hiç kitap yazılmamıştır. Yalnız bir kitap yazılmıştır. Onu yazan da Tekin Alp[tir]."

Bir kereliğine olsun bu konudaki tüm tartışmaları bir kenara koyup, Altı Ok'u bir dünya görüşü, bir ideoloji olarak kabul etsek bile bunun parti programına girişi de 1931 yılıdır; yani partinin kuruluşundan 8 yıl sonra. İlkelere Anayasa'ya eklenmesi için bir 6 yıl daha beklemek, 1937 yılı Şubat ayını beklemek gerekmektedir.

CHP'yi eleştirmek adına çok kullanılan bir argüman da aslında parti örgütünün ne denli zayıf ve şekli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle, 1936 Kurultayı ile birlikte şekillenen valilerin il başkanı, kaymakamların ilçe başkanı, Dâhiliye Vekili'nin de Parti Genel Sekreteri olması uygulaması buna güzel bir örnektir. Çoğu zaman, erken Cumhuriyet dönemi CHP'sinin otoriteryanizmini eleştirmek adına dillendirilen bu gerçek, bırakın CHP'nin devleti yönetmesini, aksine CHP'nin kendi taşrasını belirlemek konusunda bile ne kadar âciz ve devlete bağımlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü CHP'yi eleştirmek adına bu uygulamayı örnek gösterenlerin sandığı gibi, önce (herhangi) bir CHP il kongresi düzenlenmekte, adaylar yarışmakta ve o il teşkilatında il başkanlığı yarışını kazanan aday o ile vali olarak atanmamaktadır. Aksine, devletin bildik usulleriyle o ile vali atanmakta, atanan vali aynı zamanda o ilin CHP il başkanlığı görevini de yürütmektedir. Vali başka bir ile tayin edildiğinde o ildeki il başkanlığı görevi sona ermekte, tayin edildiği ildeki il başkanlığı görevi başlamaktadır. Gerçi bu uygulamaya 1939 Kurultayı ile birlikte *resmî* manada son verildi, ancak 1939'dan sonra da valiler illerindeki parti işlerini bir devlet işi olarak telakki etmeye devam ettiler. Bir ayrıntının daha altını çizmek gerekiyor ki, CHP zaten Ağrı, Diyarbakır, Elazığ, Muş, Mardin, Siirt, Urfa, Van, Bingöl, Bitlis, Hakkâri ve Tunceli illerinde herhangi bir taşra teşkilatı kurma *ihtiyacı* dahi duymamıştır. Partinin bu illerde örgütlenmeyi *başaramadığını* varsaymanın hiç de mümkün görünmediğini belirtmek gerekiyor. Aksine, bu illerde bir *örgüt* yoksa bunun bizzat CHP'nin tercihi olduğunu varsaymak daha gerçekçidir.

Dönemin CHP örgütünün siyasal kararların alınmasındaki sıkletini tahayyül edebilmek adına, tüzükte yer alan Genel Başkan seçimi ile ilgili madde-

lere bakmak da yerinde olacaktır. 1923 yılında kabul edilen ilk Nizamnâme'de Genel Başkan'ın kurultay tarafından seçileceğine dair açık hüküm bulunmakla birlikte, 1927 yılında bu hüküm kaldırılmış; bu konuda yeni bir usul de belirlenmemiştir. Parti Genel Başkanı'nın nasıl seçileceği 1927 ve 1935 nizamnâmelerinde belirli değildir. Bu konudaki tek hüküm "...Partinin Genel Başkanı, onu kuran Kemâl Atatürk'tür," ifadesidir. Kurultayı toplama yetkisi de sadece ve sadece Genel Başkan'a aittir. Cemil Koçak, bu hukuki ayrıntıya dikkatimizi çeker ve aslında Atatürk'ün vefatının ardından toplanan Olağanüstü Kurultay'ın 1935 Nizamnâmesi'ne aykırı olduğunun, Genel Başkan Vekili Celal Bayar'ın Tüzük hükümlerine göre Kurultayı toplantıya çağırma yetkisinin olmadığını, ancak o dönemde bu hukuki ayrıntıya kimşenin ehemmiyet vermediğinin de altını çizer.

Bu konuda çok daha fazla örnek verilebilir; ancak verilecek her örneği aynı noktayı işaret edecektir. Kurulduğu 1923 yılından, iktidarı bıraktığı 1950 yılına kadarki tarihsel kesitte siyasi yaşamımızda yer alan CHP'yi, siyaset biliminin parti tiplerinden birine yerleştirmek de hayli zor görünüyor. Ne Duvarger'in *kitle-kadro partisi ayrımı* (CHP kendisini tüm halkın temsilcisi saysa ve resmî olarak iki milyon üyesi bulursa da bir kitle partisi sayılmayacağı gibi; partiyi, toplumda nüfuz sahibi kişilere dayanarak siyaset yapan bir kadro partisi olarak tanımlamak da mümkün görünmüyor) ne Neuman'ın *temsil-bütünleşme partileri ayrımı* (CHP'nin temsil partileri gibi seçimlerden daha fazla oy almak için çabalamak ya da bütünleşme partileri gibi, temsilin ötesinde, kitleleri siyasal anlamda mobilize etmek gibi bir amacı da hiç olmamıştır) ne Kircheimer'in *catch all parties* (ne olursan ol yine gel partileri) kavramı (dönemin CHP'sinin tüm toplumsal kesimlerden oy alabilmek adına çalışmak gibi bir çabası da hiç olmamıştır) ne de Panabianco'nun *seçimlere dönük partiler - profesyonel partiler ayrımı*, dönemin CHP'sini tam olarak tanımlamaktan uzaktır. Bir *tek parti* olarak dönemin CHP'si, Sartori'nin tek parti sınıflamasına bile uymakta zorlanır. CHP, Sartori'nin bu tipolojisindeki *totaliter tek partiye* benzemez; çünkü topluma giydireceği, oldukça muğlak bir muâsırlaşma hedefini aşabilen tutarlı bir ideolojisi olmadığı gibi, bu ideolojiyi topluma aktarabileceği etkin siyasal araçları da yoktur. Parti *otoriter tek parti* sınıflamasına da tam anlamıyla uymaz; çünkü otoriter olan, bireylerin olası siyasal faaliyetlerini minimize ederek kendi bildiğini okumaya çalışan, kitleleri siyasal sistemden dışlamayı arzulayan bir CHP organizasyonu, partisi de yoktur; hatta bir adım daha atarak bizzat CHP'nin siyasetten dışlanmaya çalışıldığını iddiâ etmek dahi abartı olmayacaktır. Otoriter olan rejimdir ve onun otoriterliği CHP'yi de içine almaktadır. CHP, Sartori'nin pragmatik tek partisi de değildir. Çünkü bir pragmatizme dayansa dahi, kararların alınmasında özne, CHP örgütü değil, rejimin kendisidir: Bu konuda

sadece, 1923'ün liberal ekonomi anlayışından otuzların devletçi ekonomik uygulamalarına geçişteki pragmatizmin rejimin kendisine mi yoksa CHP'ye mi ait olduğunu hatırlamak bile yeterli olacaktır.

1923-1950 dönemi CHP'sinin, içinde bulunduğu bu durumdan çıkarak gerçek anlamda bir siyasî *parti*, bir siyasî *organizma*, bir *örgüt* olabilmesi için 1950 seçimleri bir kırılma noktası olarak tanımlanırsa, 1954 seçimleri de bir dönüm noktası olarak ele alınabilir. 1950 seçimlerinde iktidarı kaybeden CHP, mağlubiyetini halkın DP tarafından kandırılmışlığı ile açıklamaya çalışacaktır. CHP'ye göre DP, seçimleri kazansa bile İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın devam edeceğini ima ederek ve dini siyasete alet ederek seçimleri kazanmıştır. Halk, ilk seçimlerde hatasını anlayacak ve CHP yeniden güçlenecektir. Nitekim CHP'nin gerçek anlamda bir siyasî parti olabilmek için ilk başta aşması gereken de bu aldatma/aldatılma paranoyasının yanlışlığını anlaması olacaktır. 1954 seçimlerini bir dönüm noktası olarak tanımlamaya imkân veren ilk nokta da budur.

1954 seçimlerini CHP açısından önemli kılan tek husus, 1954'e gelene kadar geçen sürede DP'nin başarısı ve kendi başarısızlığını halkın aldatılması ekseninde anlamaktan vazgeçmesi değildir kuşkusuz. 1950-54 arası süreç, aynı zamanda, parti *örgüt*ünün de gerçek anlamda doğuşunu ifade etmektedir. Kuşkusuz, hukukî anlamda parti *örgütü* her zaman var olmuştur; ama 1950-1954 sürecinde adım adım (parti) *örgüt*(ü) siyaseten var olmaya, parti politikalarında belirleyici olmaya, özne olmaya, Genel Başkan'ın sarsılmaz, sınır tanımaz, kadir-i mutlak otoritesi ve iradesi karşısında var olmaya, hatıta bizzat partinin karar organlarını belirlemeye başlayacaktır. Peyderpey gelişen bu süreci de özetleyelim.

1950 Milletvekili Genel Seçimleri'nden kısa bir süre sonra, 13 Ağustos'ta gerçekleştirilen Muhtar Seçimleri'ni DP kazanır. Seçimlere katılım oldukça düşük olsa da Kayseri'de 50 muhtarlıktan 46'sını DP adayları, 4'ünü de CHP adayları kazanmıştır. İzmir'de de durum farklı değildir. 33 muhtarlıktan 32'sini DP adayları kazanmıştır. Basına yansıyan rakamlara göre, İstanbul'da CHP oyları % 60 civarındadır. *Milliyet* gazetesi Başyazarı ve kurucusu Ali Naci Karacan'a göre de, Muhtarlık Seçimleri'ni DP kazanmıştır, ancak hâlâ CHP ile at başı bir rekabet söz konusudur. DP 14 Mayıs'taki başarısına fazla güvenmemelidir.

Muhtarlık seçimlerindeki bu umutvârî tablo, gözlerin Eylül ayındaki Belediye Seçimleri'ne ve Ekim ayındaki İl Genel Meclisi Seçimleri'ne çevrilmesine neden olur. 3 Eylül 1950 tarihindeki Belediye Seçimleri CHP için, kelimenin tam anlamıyla bir hezimetdir: 600 CHP'li belediyenin çok büyük kısmı DP'ye geçer. İstanbul'da Kadıköy, Üsküdar, Beykoz, Beşiktaş gibi önemli ilçelerin de aralarında bulunduğu belediyelerde DP'nin ezici üstünlüğü var-

dır. İzmir de Kasımpaşa ve Seferihisar hariç DP öndedir. İl genelinde DP'nin hâkim bir üstünlüğü vardır. Seçimlerde DP, yurt sathında genel bir başarı elde eder. Menderes seçim başarısını “Türk Milleti Halk Partisi’ni 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etti. Üç Eylül’de de muhalefetten tasfiye etti,” şeklinde özetler. 15 Ekim’deki İl Genel Meclisi Seçimleri’nin sonuçları da pek farklı olmayacaktır. Bu seçimlerde de DP’nin ezici bir üstünlüğü vardır. DP, 55 ildeki İl Genel Meclisi’ni kazanır. 1950 yılının sonuna gelindiğinde milletvekilliklerinden muhtarlıklara, il genel meclislerinden belediye başkanlıklara kadar tüm kurumlarda DP hâkim hâle gelmiştir.

Yerel yönetimlerin tüm birimlerinde yapılan seçimlerde DP’nin açık ara galibiyeti, CHP içerisinde huzursuzluklara neden olur. 1951’in ilk aylarında eski başbakanlardan Şemsettin Günaltay’ın partiden ayrılacağı dedikodusu yayılır. Günaltay dedikoduları yalanlasa da –Feroz Ahmad’ın da altını çizdiği gibi– parti içerisinde İnönü-Nihat Erim eksenine karşı gelen bir grup, faaliyetlerine devam etmektedir.

Benzer huzursuzluklar DP grubunda da mevcuttu. Şubat ayında toplanan İzmir İl Kongresi’nde DP merkez ve taşra örgütleri karşı karşıya geldiler. Konya’da merkez-taşra gerilimi kendisini Latin harflerinin yerine Arap harflerine dönme, çarşaf ve fesin serbest bırakılması gibi taleplerle gösterdi; taşra örgütlerinin tüm bu talepleri reddedildi. Benzer gerilimler Balıkesir, Manisa ve Bursa il kongrelerinde de yaşandı. Adana’da ise tartışmalar çatışmaya dönüştü ve bir kişinin yaralanmasıyla sonuçlandı.

1951 Ara Seçimleri her iki parti için de önemliydi. Seçimlerde elde edilecek başarı, hem İnönü’nün hem de Bayar-Menderes ikilisinin partileri içerisindeki huzursuzlukları dindirmelerinin bir yolu olarak görülüyordu. Sadece bu da değil; 1951 seçim sonuçları, DP için, 1950’deki başarının bir tesadüf değil, bizzat DP’nin politikalarının bir sonucu olduğunun da altını çizecek; CHP için ise *kandırılan halkın* (!) gerçeği görmeye başlamasının bir delili olarak sunulacaktı.

1951 seçimlerinin tartışmasız galibi DP oldu. Boş bulunan 20 milletvekilliğinden 18’ini DP kazandı; CHP ise sadece 2 milletvekili çıkarabildi. Partinin önde gelen isimlerinden Necmettin Sadak, Lütfi Kırdar, Kasım Gülek ve Nihat Erim gibi isimlerin de milletvekili seçilememelerinin yarattığı hayal kırıklığı, Ağustos ayında TBMM’den geçen ve CHP’nin mallarına el koyan yasanın yarattığı gerilimi iyice pekiştirdi. 8 Ağustos’ta Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşı tarafından verilen *Resmî Daire ve Müesseselerin Siyasî Partilere Bedelsiz Mal Devir Edemeyeceklerine ve Bu Daire ve Müesseselerle Münfesi Derneklere Ait Olup Siyasî Partilere Terkedilmiş Olan Gayrimenkul Mallarla Bu Partiler Tarafından Genel Menfaatler İçin Yaptırılmış Olan Binaların Sahiplerine ve Hazineye İadesine Dair Kanun*

Teklifi[nin] kabul edilerek yürürlüğe girmesiyle, el konulmasına karar verilen mallar arasında CHP Genel Merkezi de bulunuyordu. Nitekim yıl sonunda, CHP, genel merkez binâsını boşaltmak zorunda kalacaktı.

1951 seçimi sonuçları partide ciddi bir çalkantıya sebep oldu. Seçimlerden önce –Mart 1951’de– partiden istifa ederek DP’ye geçen Eski TBMM Başkanvekili Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel’i, seçimlerin hemen ardından eski İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ takip edecekti. İstifa söylentileri Genel Başkan’a kadar uzanmış; İnönü’nün görevinden istifa edeceği dedikoduları ortalıkta dolaşmaya başlamıştır: Söylentiler, gazetelerin birinci sayfalarında yer almaya başlar. 20 Eylül 1951 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi “İnönü’nün Parti Başkanlığından İstifa Edeceği Söyleniyor,” başlığıyla fısıltuları manşetine taşır. Dedikodular, İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek tarafından yalanlanır. Parti, 9 Kasım’daki Dokuzuncu Kurultay’ına bu iklim içerisinde girer.

1951 sonunda toplanan kurultay, bir anlamda, 1953 sonu ve 1954 seçimleri sonrasında toplanacak kurultaylar silsilesinin (22 Haziran 1953’te toplanan Onuncu Kurultay, 25 Şubat 1954’te toplanan Üçüncü Olağanüstü Kurultay ve seçimlerden sonra 26 Temmuz 1954 tarihinde toplanan On Birinci Kurultay) habercisi gibiydi. CHP parti örgütü ilk kez bu kadar canlı ve elle tutulur bir şekilde siyasete ve parti yönetimine müdahil oluyordu.

Tüzükte yapılan değişikle Parti Divanı yerine ikame edilen *Parti Meclisi*’nde örgütün ağırlığı belirgin biçimde hissedilmeye başlanır. Kurultay’da, Parti Meclisi’nin, Genel Başkan, Genel Sekreter, Genel Yönetim Kurulu, Parti Meclis Grubu başkanvekilleri ile Grup Yönetim Kurulu’ndan ve her ilden gelen birer temsilciden oluşmasına karar verilir. Alınan karar, Hakkı Uyar’ın altını çizdiği gibi, pratik olarak uygulanabilir bir karar olmasa da Tek Parti Dönemi’nde örgütün güçsüzlüğüne karşı bir tepki niteliği taşıyordu. Nitekim Parti Meclisi’ne her ilden iki temsilci seçilmesi uygulamasına 1954 yılında son verilecektir.

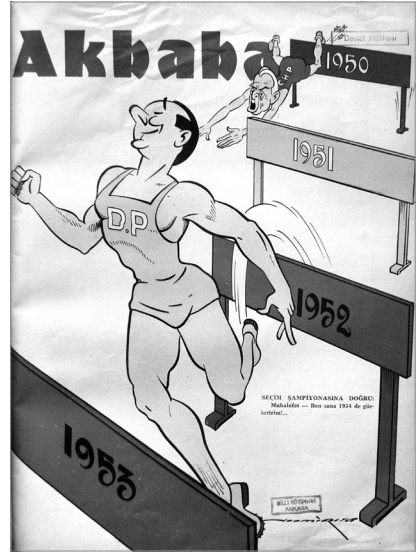
Parti Genel Sekreteri’nin parti içerisindeki idarî değilse de siyâsî ağırlığı ve işlevi de Dokuzuncu Kurultay’da değişmeye başlayacak; bu değişim, 1950’lerin sonlarına doğru parti Genel Başkanı ile Genel Sekreter arasında, daha doğrusu parti merkez yönetimi ve parti örgütü arasındaki güç mücadelesinin çarpışma alanı hâline gelecektir. Parti Genel Sekreterliği ya da Tek Parti Dönemi’ndeki adıyla *Parti Kâtib-i Umûmîliği*, Tek Parti Dönemi’nde de önemli bir mevkiydi. Partinin üç numaralı koltuğunda oturan Genel Sekreter, örgüt tarafından seçilmiyor; *Umûmî Reis*, yani Genel Başkan tarafından tayin ediliyordu. Partide kararlar, Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreter’den oluşan *Umûmî Riyaset Divanı* tarafından alınıyor gibi görülse de fiilî karar alıcı Genel Başkan’dan başkası değildi; parti örgütünün bu konuda herhangi bir gücü bulunmuyordu.

1951'de ise Genel Sekreterliğin parti içerisindeki siyasi ağırlığı ve işlevi değişmeye başladı. Genel Sekreter, önce partinin iki numaralı koltuğu hâline geldi ve Genel Başkan tarafından değil, Kurultay tarafından seçilen ve görevinden alınabilen bir makam oldu. Bu kongrede Kasım Gülek, İnönü'ye rağmen, bizzat delegelerin oylarıyla seçildi. Bu, 1923-50 dönemi CHP'sinde tahayyül edilebilecek bir durum değildi.

Parti örgütünün, parti yapısı içerisindeki etkinliğinin artmasına ilişkin bir diğer gelişmeye örnek olarak Dokuzuncu Kurultay'da parti örgütü tarafından hazırlanan komisyon raporu verilebilir. Kurultay'ın Ankara delegeleri tarafından hazırlanan ve Eskişehir, İstanbul, Bilecik ve İzmir delegelerinin imzaları ile verilen bir önerge ile yeni bir komisyon –*Ana Davalar ve Memleket Me-seleleri Komisyonu*– kurulmasına karar verildi. Komisyon Başkanlığı'na Rize delegesi Fuat Sirmen seçildi. Komisyon Sözcülüğü'ne Ankara Delegesi Hıfzı Oğuz Bekata, Komisyon Sekreterliği'ne ise Seyhan Delegesi Makbule Dilban seçildiler. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususun komisyona seçilen üyelerin isim ve vasıflarından ziyade seçtikleri bölgeler (parti örgütü/taşrası) oldukları dikkatten kaçmamalıdır. Komisyon, Kurultay Başkanlığı'na sunduğu ve daha sonra neşrettiği beyannâmesinde, yasaların anayasal denetimi, seçimlerin adil gerçekleştirilmesi için gerekli kanunların çıkarılarak bu konudaki boşlukların doldurulması, inkılâpların korunması, basın hürriyetinin teminat altına alınması gibi konularda kısa bir rapor hazırladı. Hazırlanan rapor, parti örgütünün siyaset oluşturmada özneleşme sürecinin altını çizmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Artık CHP, mağlubiyetleri halkın kandırılması ile ilişkilendirmekten vazgeçmeye; parti örgütü de somut siyasal talepler ile varlığını hissettirmeye başlayacaktır.

1954 Milletvekili Genel Seçimleri yaklaşırken CHP, ikisi seçim öncesinde biri de 2 Mayıs 1954 tarihindeki seçimlerden sonra olmak üzere üç ayrı kurultay düzenledi. Seçimlerden yaklaşık bir yıl önce, 22 Haziran 1953 tarihinde toplanan Onuncu Kurultay'da iki meclisli yasama, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, seçim güvenliği, yargıç bağımsızlığı, sendika ve meslek

Dönemin mizah dergisi *Akbaba*'nın bir sayısının kapağında CHP'nin seçimlerde üst üste aldığı yenilgiler işleniyordu: "Seçim Şampiyonasına Doğru: Muhalefet - Ben sana 1954'te gösteririm."

örgütleri kurma özgürlüğü, işçilere grev hakkı gibi görüşler programa girdi. Aslında bu görüşlerin nüvelerini Dokuzuncu Kurultay'da parti örgütü tarafından teşkil edilen *Ana Davalar ve Memleket Meseleleri Komisyonu* raporunda da görmek mümkündür. Dokuzuncu Kurultay'a sunulan bu on sayfalık rapordaki birçok siyasî talep Onuncu Kurultay'da programa dâhil edilmiş oldu; aynı kurultayda *hukuk devleti* kavramı programa dâhil edildi.

Üçüncü Olağanüstü Kurultay, yaklaşan seçimlerden önce, 25 Şubat 1954 tarihinde toplandı. Kurultay'da seçim hazırlıkları üzerinde duruldu. Kurultay'da alınan kararlar değilse de, seçimlerin arifesinde bir olağanüstü kongrenin toplanması bile, CHP'nin 1954 seçimlerine verdiği önemi göstermektedir. Mahalli İdareler Seçimleri ve sadece 20 sandalye için gerçekleştirilen 1951 Milletvekili Ara Seçimleri bir yana konulursa 1954 seçimleri, CHP'nin DP iktidarı karşısında muhalefet partisi kimliğiyle girdiği ilk kapsamlı bilek güreşi olacaktır.

1954 Seçimleri, 1950'den bu yana farklı adlarla gerçekleştirilen seçimlerdeki genel eğilime uygun sonuçlandı. CHP bu seçimde DP karşısında mutlak bir yenilgi aldı. DP, 1950'ye göre oylarını artırmış; 1950 seçimlerinde % 39,6 oy alan CHP, dört yılda oylarını % 35,1'e düşürmüştü. Bu düşüş parlamentoya daha keskin bir şekilde yansımış, CHP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 69'dan 31'e gerilemişti. 26 Temmuz 1954'te gerçekleştirilen On Birinci Kurultay bu siyasî iklimde açıldı.

On Birinci Kurultay, Parti Meclisi'nin yapısının tamamen değiştirilerek parti örgütünün ağırlığının Parti Meclisi'nde kurumsallaştırıldığı, buna paralel olarak Parti Meclisi'nin görev ve yetkilerinin öncesine göre daha da genişletildiği (Madde 24, 25) bir kurultay oldu. On Birinci Kurultay, 1951'de kabul edilen Parti Meclisi'ne her ilden iki temsilci gönderilmesi uygulamasının pratikte yarattığı sorunları da değerlendirerek Parti Meclisi'nin, parti örgütü tarafından seçilen daimi üyelerden oluşmasına karar verdi. Parti Meclisi, artık Genel Başkan, Genel Sekreter ve Kurultay tarafından seçilecek 30 üyeden oluşacaktı. Bu değişiklik ile böylece, parti örgütünün ve kurultayların, merkez karşısındaki gücü tam anlamıyla kurumsallaşmış oluyordu.

1950'den sonra adım adım güçlenen Genel Sekreterlik makamı da Genel Başkanlık makamını dengeleyici bir işleve büründü ve örgüt/kurultay tarafından seçilen bir makam hâline getirildi. Örgüt, Tek Parti Dönemi'nde Genel Başkan tarafından seçilen ve parti merkezinin bir unsuru olan Genel Sekreterliğin önce siyasî ağırlığını değiştirmiş; sekreterlik partinin iki numaralı koltuğu olmuş; 1954 değişiklikleri ile birlikte de Genel Başkan'a değil, artık sadece kurultaya hesap veren, onun tarafından seçilen ve görevden alınabilen güçlü bir makam (Madde 31) hâline gelmiştir.

Özetle, 1950'li yıllar CHP için bir metamorfoz dönemi olarak değerlendirildi-

rilebilir. Tek parti döneminde, bir toplumsal, siyasal örgütlenme olarak siyasetin öznesi olmaktan uzak, örgütsüz (taşrasız) CHP, iktidarı kaybettikten sonra yavaş yavaş siyaset biliminin tanımladığı anlamda bir siyasî organizmaya, bir siyasî partiye dönüşmeye başlamıştır. Bu tam anlamıyla bir metamorfozdur; CHP'nin yaşadığı, eskinin tekâmülünden, ancak eskiye hiç benzemeyen bir yapının ortaya çıkmasıyla sonuçlanan bir başkalaşımdır. 1950'de CHP'nin devlet mekanizmasıyla olan simbiyotik ilişkisini kesmesi ve kendi ayakları üzerinde durmaya başlaması, parti örgütünün özneleşme ve bir siyasî örgüt olarak CHP'nin siyaset sahnesinde yer almaya başlamasına yol açmıştır. Her bir seçim yenilgisi, parti merkezinin gücünün aşınmasına ve örgütün güçlenerek parti siyasetinde belirleyici bir özne olmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreci *yeni bir partinin kuruluşu* olarak okumak pek de yanlış görünmüyor. Belki de yanlış olan erken Cumhuriyet dönemi CHP'sini bir siyaset bilimi kavramı olarak *siyasî parti* olarak tanımlamaktır. Nitekim siyasî partileri *tüzel kişilik* hâlinde siyasî denetimi sağlamak için karşı karşıya gelen gruplar olarak tanımlayan Weber'in izinden gidecek olursak, erken Cumhuriyet dönemi CHP'sini parti olarak tanımlamanın zorluğu bir kez daha dikkatimizi çeker.

Bir Devlet Yönetim Geleneğinin Tevârüsü: 1954 Sonrası DP'ye Farklı Bir Bakış

Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan dönemi, Tek Parti Dönemi olarak adlandırmanın; Tek Parti Dönemi'ni de CHP baskıcılığı ile özdeşleştirmenin yaygın bir kanaat olduğunu kabul etmek gerekiyor. Üstelik zahiren bakıldığında, bu değerlendirmenin hiç de yanlış görünmediğini eklemek lazım. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) gibi oldukça kısa fasılları bir kenara koyarsak, bu dönemde *tek bir partinin* yasama ve yürütme organlarında yer aldığı aşikârdır; dönemin baskıcı politikalarını ise tartışmaya bile gerek yok. Şu küçük örnek bile o dönemde var olan baskıyı tahayyül etmemizi kolaylaştıracaktır. 1938 yılının Mart ayı başlarında, sağlık durumu gittikçe ciddi bir hâl almaya başlayan Atatürk'ü muayene etmek üzere, Paris'ten Dr. Fissenger Türkiye'ye davet edilir. Aynı aylarda Avrupa basınında Atatürk'ün sağlık durumu ve hastalığının nevi ile ilgili yazılar yayınlanmaya başlar. Ancak ülke içinde bu konu ile ilgili yayın yapmak fiilen yasaklanmıştır. Fiili yasağı *Tan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman delmeye çalışır ve Ağustos ayında Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili bir yazı kaleme alır. Malumun ilamı denebilecek bu yazı yüzünden *Tan* gazetesi üç ay süreyle kapatılır. Kapatma kararına dayanak *Matbuat Kanunu*'nun 50. maddesidir. Bu madde "Memleketin umumî siyase-

Hakkında birçok dava açılan gazeteci Ahmet Emin Yalman, bir duruşma sonrası adliyeden çıkarken. (Kaynak: *Cumhuriyetin 75 Yılı*, c. 1, YKY)

tine dokunacak neşriyattan, dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararile” gazetelerin kapatılabileceğine hükmetmektedir.

Ancak burada bir noktaya dikkat etmek gerekmektedir; bir önceki başlık altında ana hatlarıyla tartışılmaya çalışıldığı gibi, gerçekte, devleti yöneten, kendi programını dünya görüşünü devlete ve topluma nakşeden bir CHP olmadığı gibi, baskıcı yöntemlerle toplumdaki farklı kesimlerin sesini kısıyan bir CHP siyasi organizması da mevcut değildir. Aksine devlet(i yönetenler)in belirlediği resmî ideolojiyi kabullenen, bırakın baskıcı olmayı, yine devlet mekanizmasının baskıcılığında nasibini alan bir CHP'nin klasik tek parti tipolojilerine uymakta zorlandığı ortadadır.

Aşikâr olan bir diğer gerçek ise muktedirin dışındaki bir odağın, bir gücün varlığına tahammülsüzlüğün, eğer böyle bir ara odak, güç (iktidar) mevcut ise onun ortadan kaldırılmasının düzenin devamı (âlemin nizamı) için elzem olduğu düşüncesinin, Osmanlı'dan miras kalan bir devlet yönetim geleneği olduğu gerçektir.

Osmanlı'nın yönetici (kalemiye, ilmiye, seyfiye) ile reaya (yönetilen) arasında tasarladığı aracısız iktidar ilişkilerinin, devletin mutlak bir güce sahip olması ile nizamın tesisi (*devletin bekası*) arasında kurduğu bağın (*ya devlet başa ya kuzgun leşe!*) bir ulus-devlet olarak örgütlenmiş ve 1946'dan sonra çok partili siyasi hayatı tecrübe eden Türkiye Cumhuriyeti tarafından miras alındığını hatırlamak, 1954 sonrası DP'yi anlayabilmek için önemlidir: Sadece erken Cumhuriyet dönemi değil, 1950-60 arası ve hatta günümüzde de *muhalefet* ile *ihanetin* eşanlamlı sözcükler olduğunu hatırlamak gerekiyor. Aksi takdirde Asım Us'un hatıralarında yer alan “...siyasi hayatta muhalefet, iktidar mevkiinde olan bir idareyi yıkmak için harekete geçmektir,” sözünü tam manasıyla idrak etmeye imkân yoktur. Nitekim Us'un muhalefet kavramına ilişkin bu bakış açısını, yıllar sonra Menderes de paylaşmaya başlayacak; onu daha sonraki iktidarlar da takip edecektir.

Yukarıda da ana hatlarıyla tartışılmaya çalışılan nedenlerle, DP'nin baskıcı politikalarını –genelde yapılageldiği gibi– sadece partinin 1954 seçimlerinde oy oranını artırmasına, buna karşın ekonomideki kötü gidişe ya da uluslararası konjonktürdeki değişime indirgeyerek açıklamak pek kolay değildir.

Nitekim ancak, 1950'ler Türkiye'sinin Osmanlı siyasal pratikleri ile mevcut siyasal kültür bağları ve miras alınan bu siyasal kültürün 1950 koşullarındaki tezâhürü dikkate alınırsa, 1954 sonrası DP politikaları bir anlam kazanacak; tarihsel bir perspektiften bu dönem okunabilecektir. Yine hatırlamak gerekiyor ki, bu siyasal kültürü, bu devlet yönetim geleneğini, muktedirin iktidarını gölgeleyebilecek herhangi bir odağın varlığına tahammülsüzlüğü tecrübe eden ilk yönetim de DP, özellikle de 1954 sonrası DP değildir. Osmanlı-Türkiye siyasal pratiklerine siyasal kültürün devamlılığı bağlamında baktığımızda, Fransız Devrimi'nin Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ilkelerinden hareket eden ve ülkeye anayasal bir monarşi getirme arzusundaki İttihat ve Terakki'nin nasıl baskıcı bir yönetime meylettığını de bu çerçevede değerlendirmek gerekiyor: İttihat Terakki yönetiminden erken Cumhuriyet'in otoriteriyenizmine, oradan DP'ye tevârüs eden bu devlet yönetim kültürü, kendi dönemine özgü somut şartların eşliğinde 1954 sonrası DP yönetimini de şekillendirecektir. DP yönetiminin muhalefet partilerine, basına, yargı ve üniversite mensuplarına yönelik baskıcı tavrı ne sadece ekonomideki gidişat ile ne de tek başına Adnan Menderes'in kişiliğiyle açıklanabilir. Tüm bunlar Osmanlı-Türkiye siyasal kültüründe mündemiç devlet yönetim geleneklerinin DP yönetiminin ikinci yarısında görünür hâle gelmesinde katalizör rolü oynayacaklardır. 1954 seçimlerinden sonra Kırşehir'in ilçe yapılması, Malatya'nın bölünerek Adıyaman ilinin kurulması, İbrahim Cüceoğlu, Cemal Sağlam ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi dönemin tanınmış yazarlarının hapse atılması, CHP milletvekilleri Sırrı Atalay, İbrahim Us, Osman Alışiroğlu ve Kamil Kırkoğlu'nun dokunulmazlıklarının kaldırılması, hükümetin manevî şahsiyeti aleyhine yayın yapan gazetecilerin bu iddialarını ispat etme hakkını savunan DP milletvekillerinin ihraç edilmek üzere disiplin kuruluna sevkleri, 1958'den sonra *Vatan Cephesi*'nin (VC) kurulması ve cepheye dâhil olanların isimlerinin her gün radyodan okunması gibi olayları başka bir şekilde okumak zor görünüyor.

İttihat Terakki'ye, ondan CHP'ye, erken dönem Cumhuriyet'ten DP'ye hatta günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) kadar uzanan bu devlet yönetim geleneğini –içerisinde bir *humour* da taşıyacak şekilde– şöyle özetlemek mümkün: Türkiye Cumhuriyeti Devleti hiçbir zaman, ne komünist partilerin kurulmasına, ne sendikal faaliyetlere, ne kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesine, ne de liberal hareketlere... karşı olmuştur. Yüzeysel bir şekilde bakıldığında, yukarıdaki cümlelerin doğruluğunu ispat etmek oldukça kolaydır. Yunus Nadi (Abaloğlu), Tevfik Rüştü (Aras) ve Refik (Koraltan) gibi dönemin önde gelen siyasî isimlerinin de içerisinde yer aldığı *Türkiye Komünist Fırkası*'nın (TKP) Ekim 1920'de kurulması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının (5 Aralık) 1934'te verilmesi, SCF'nin kurulması sürecinde Mustafa Kemal'in bizzat Ali Fethi Okyar'ı desteklemesi, 1952

yılında Türk-İş'in kurulmasının ardından DP'den ciddi bir maddî destek görmesi, 1 Mayıs'ın AKP iktidarı döneminde resmî tatil ilan edilmesi türünden örneklere bakıldığında her türlü farklılığa, fikre, örgütlenmeye, muhalefete açık bir devlet yönetim geleneğine sahip olduğumuzu (!) söylemek mümkün görünüyor.

Oysa gerçeğin hiç de bu şekilde olmadığı herkesin malumu. Gerçekten de devlet, bir komünist partisinin kurulmasına karşı değil; kendi denetimi dışında bir komünist partisinin örgütlenmesine karşıdır. Devlet, kadınların siyasî hayata atılmasına karşı değil; Nezih Muhiddin örneğinde olduğu gibi, kendi denetimi dışında kalan –1930'ların diliyle söylersek *müfrit*– kadınların siyasete atılmasına karşıdır. Yine devlet sendikal örgütlenmeye karşı değil; siyasal bir tavır alan; münhasıran söylemek gerekirse sola meyletmiş, kendi denetimi dışındaki bir sendikal harekete karşıdır. Günümüzden bir örnek de ilave edelim; günümüzün iktidarı da işçilerin 1 Mayıs'ı kutlamalarına karşı değildir; karşı olmak bir yana dönemin Çalışma Bakanı'nın (Faruk Çelik) işçilerle birlikte 1 Mayıs kutlamalarına (Ankara-Tandoğan Mitingi, 2012) katıldığı kaç ülke mevcuttur? Aksine hükümet, Taksim'de Kızılay'da toplanan kendi denetimi dışındaki işçilerin 1 Mayıs'ı özgürce kutlamalarına karşıdır. Tıpkı, dönemin iktidarının Türkiye İstanbul'daki 1 Mayıs 1923 kutlamalarından pek de hoşnut olmamasına –ve sosyalistlere yönelik kapsamlı bir Tevkifat gerçekleştirilmesine– karşın, kendisine daha yakın duran Amele Birliği'nin mitingini desteklemesi örneğinde olduğu gibi.

Örnekleri artırmak mümkün. Ancak, bu, altı çizilmek istenen hususu değiştirmeyecektir. Örnekler de göstermektedir ki, bu bir parti politikası değil; tersine bir rejim sorunudur. Rejim, adı ve muhteviyatı ne olursa olsun –hangi parti iktidarda olursa olsun– kendi denetimi, kontrolü dışındaki hiçbir örgütlenmeye, hiçbir sosyal, siyasal, ekonomik talebe sempatik bakmamakta, bu soğukluk, siyasî ya da ekonomik şartlar bozulmaya başladığı, dönemin iktidarı kendisini tehlikede hissetmeye başladığı anda rahatlıkla açık bir baskıya dönüşebilmektedir. Nitekim bu dönüşümün izlerini günümüzün AKP yönetiminde gözlemlemek mümkündür.

1954'ten sonra, Metin Toker'in *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları* serisinin üçüncü cildine verdiği alt başlıkla DP'nin "...Yokuşa Aşağı" gidişini açıklarken, rejimin bu niteliğinin de etkili olduğu üzerinde durmak gerekiyor. Elbette, DP'nin 1950'lerin ikinci yarısında sertleşmeye başlayan iktidarını açıklamak için daha somut nedenlerden bahsedilebilir. Bu yazıdaki iddiâ, DP yönetiminin 1954 sonrasında izlediği politikaların tek nedeninin Osmanlı'dan miras bir devlet yönetim geleneği olduğu değil, bu dönem politikaları analiz edilirken böylesi bir faktörün de göz ardı edilmemesi gerektir.